



## ОСОБЛИВОСТІ ЕТНООРІЄНТОВАНОГО МОВНОГО НАВЧАННЯ

*Тетяна Лагута,*

кандидат філологічних наук, доцент,

*Ольга Вержанська,*

кандидат філософських наук, доцент,

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

У методиці і практиці викладання української мови іноземним слухачам комунікативна компетенція містить мовну, мовленнєву та соціокультурну компетенції. Однак у світлі останніх досліджень в етнолінгвістиці, етнопсихології, соціолінгвістиці, культурології стає очевидним, що головна причина нерозуміння під час міжкультурного спілкування — це не відмінність мов, а відмінність національних свідомостей комунікантів. Одним із засобів формування комунікативної компетенції іноземних слухачів у вивченні нерідної мови є засвоєння елементів етнокультурного фону, до якого належать елементи мовленнєвої та немовленнєвої поведінки людей, знання стереотипів, традицій, звичаїв та особливостей мовленнєвого етикету, властивих певному етносу. Навчання української мови в аспекті формування міжкультурної компетенції іноземних слухачів становить соціально обумовлений ціннісно-орієнтований акт, тому має охоплювати вивчення не тільки вербальних засобів нерідної мови, але й соціолінгвістичні особливості іноземної та рідної мов, їхні подібності й відмінності щодо соціокультурного змісту, ціннісні категорії двох суспільств, обумовлені етнічною своєрідністю, а також ставлення до них носіїв цих мов.

В аспекті рішення глобальних завдань, пов'язаних зі створенням спільного

полікультурного освітнього простору на ґрунті багатостороннього діалогу культур, сучасній методиці викладання іноземної мови доводиться шукати найбільш ефективні методи навчання представників різних етносів із урахуванням їхніх культурних, релігійних, освітніх пріоритетів, особливостей менталітету, національного характеру й стереотипів поведінки.

Комунікативна етностилістика — галузь відносно нового наукового напрямку. Вона виникла як міждисциплінарний напрям на стику стилістики, психології, соціолінгвістики й теорії комунікації. Об'єкт її вивчення — мовленнєві стратегії носіїв різних культур, а предмет — комунікативний етностиль (культурні засоби комунікації в сукупності). Комунікативна етностилістика дає відповідь на питання про те, що з багатого арсеналу мовних засобів (вербальних і невербальних) і за яких умов є доречним, придатним, доцільним, а що — недоречним, непридатним, недоцільним. Із свого зародження комунікативна етностилістика намагалася виділити певні критерії для зіставлення різних культур між собою.

За визначенням Л.В. Куликової (2009), комунікативний етностиль, або стиль національний комунікативний, становить стійку сукупність комунікативних уявлень, правил і норм, опосередкованих культурою як макроконтекстом комуніка-

ції, що проявляються у відборі мовних засобів, організації сенсу й національно маркованій поведінці носіїв мови. Доміnantними уявленнями нації у формуванні національного комунікативного стилю є стереотипи та уявлення про час, простір, соціальну організацію суспільства, його ціннісні орієнтації. Національний комунікативний стиль набуває специфічних рис у різних соціально-комунікативних галузях кожної лінгвокультури, тобто в контекстах її інституційних дискурсів, зберігаючи базові культурно обумовлені комунікативно-мовні характеристики [3].

**А**налізуючи стиль комунікації, слід говорити не тільки про вибір мовних засобів, але і про вибір переваги комунікативних стратегій, що мають те чи інше спрямування, які, у свою чергу, і визначають вибір мовних засобів. Комунікативна поведінка представників різних лінгвокультур має свої національно специфічні особливості не тільки через мовні відмінності, але й унаслідок відмінностей у механізмі вибору засобів, пропонованих мовною системою, який не є вільним. Національні особливості комунікативної поведінки, з якими ми зустрічаємося в міжкультурному спілкуванні, є колективними звичками народу, закріпленими традицією, що проявляються у виборі й перевазі вживання тих чи інших стратегій і засобів комунікації, унаслідок чого й виробляється національний стиль комунікації, або комунікативний етностиль.

Проблема етноорієнтованого підходу в навчанні іноземних слухачів нерідної мови постає актуальною, оскільки для них це є умовою успішного отримання знань і формування професійних компетенцій. Способи вирішення зазначеної проблеми мало вивчені й тому потребують подальших досліджень. Метою роботи є розгляд різних стилів національної комунікації, а також параметрів, що використовуються для опису національного стилю комунікації. Для досягнення мети передбачено виконання таких завдань: вивчити історію питання з теми етноорієнтованого на-

вчання мови, описати його особливості, обґрунтувати висновки щодо ефективності обраного підходу.

Умовно виділяють два типи освітніх систем: європейську та азійську. Це обумовлено специфікою національних психотипів, типів пам'яті, життєвих установок, традицій навчання, сформованих під час історичного й культурного становлення етносу. Урахування психологічних особливостей певної нації відіграє значущу роль у формуванні навчальної стратегії та виборі методів навчання іноземної мови, оскільки часто урахування психологічних аспектів є однією з головних причин успішного освоєння мови. Знання культурно-психологічних особливостей студентів дає методистам можливість використовувати найбільш ефективні прийоми в роботі з групою, об'єднаною певним психотипом. Педагогіка і психологія перебувають у тісному взаємозв'язку. Так, наприклад, викладачеві необхідно розуміти, який тип пам'яті найбільш розвинений у студентів, щоб підбирати максимально доступні форми введення нового матеріалу й відповідні методи реалізації функції контролю.

**В**ажливу роль у методиці національно-мовної орієнтації відіграють національні традиції викладання іноземних мов. Для національної методики може бути типовим більш глибоке теоретичне вивчення й аналіз мовних явищ, тяжіння до системного подання мовного матеріалу або ж використання прийомів його механічного запам'ятовування та ін. Урахування національних традицій мовного навчання виявляється двома способами: 1) можна їх розвивати, наприклад, тенденцію до осмислення мовних фактів; 2) можна більше уваги приділяти способам представлення мовного матеріалу і прийомам його вивчення, що невластиві національній методиці й викликають певні труднощі у студентів, проте необхідні в навчанні іноземної мови.

Американський психолог У. Гудікунст виокремлює чотири стилі національної комунікації, заснованих на дихотомічному

протиставленні: прямий (direct)/непрямий (indirect), пов'язані з тим, наскільки повно та ясно в повідомленні мовця відображені його наміри. У прямому стилі комунікації мовець виражає свої інтенції прямо, безпосередньо, у відкритій, доступній формі. Типовим прикладом культури, що належить до цього стилю комунікації, є англо-американська культура. У непрямому стилі наміри мовця виражені непрямим способом, завуальовані, що є характерним для представників східних культур: китайців, японців та ін.

**С**кладний (elaborate) / короткий (succinct) стилі співвідносяться з кількістю мовлення, яке вважається нормою у певній лінгвокультурі, а також з її виразністю. Складний стиль ґрунтується на пишномовному, багатослівному описі змісту висловлювання, на великій кількості метафоричних, порівняльних та ідіоматичних зворотів. Такий стиль спілкування особливо яскраво проявляється в низці арабських культур. Короткому комунікативному стилю властива небагатослівність, велика кількість пауз, що мають велике смислове навантаження. Зазначений стиль характеризує мовлення представників азійських лінгвокультур. Оскільки європейський, у тому числі й англо-американський, стиль комунікації займає проміжне місце між цими двома стилями комунікації, то для нього виділили окремий термін — «помірний, точний» (exacting).

Особистісно-орієнтований (personal) / контекстуальний або статусно-орієнтований (contextual) стилі виділяють залежно від того контексту, в якому відбувається комунікація, а також залежно від соціальних ролей, властивих комунікантам. Цей стиль притаманний індивідуалістичним культурам, де особлива увага фокусується на особистості, її персональних характеристиках і досягненнях, а лише потім на її соціальному статусі. У таких культурах у спілкуванні підтримуються неформальні відносини. У контекстуальних культурах, навпаки, велике значення надається соціальним станам, тому місцю

в суспільстві, що займає людина. Цей стиль комунікації пов'язаний із таким параметром культури, як дистанція влади, тому його іноді називають статусно-орієнтованим, характерним для колективістських культур.

Інструментальний (instrumental) / емоційно-афективний (affective) стилі комунікації пов'язані з різною цільовою настановою спілкування. В емоційно-афективному стилі спілкування перше місце посідає процес спілкування, велику роль відіграють невербальні засоби комунікації (міміка, жести, пози тощо). За емоційно-афективного стилю спілкування мовець налаштовується на хвилю настрою партнера з комунікації [10].

Для опису національного стилю комунікації Т.В. Ларіна пропонує виділити такі параметри: соціокультурні (дистантність / контактність; орієнтованість на статус / орієнтованість на особистість; симетричність / асиметричність відносин; аксіологічні (пріоритетні цінності певної культури, що впливають на процес комунікації: особиста автономія або інтимність; повага до статусу або рівність, справедливість, щирість або збереження особистості, молодість або старість); соціолінгвістичні (суб'єктно-об'єктна орієнтованість комунікантів; ступінь допустимості прямого комунікативного впливу; пряmolінійність / опосередкованість; ступінь формальності / неформальності у спілкуванні); психолінгвістичні (емоційна стриманість / емоційна відкритість; спрямованість і функціональна значущість емоцій; стиль мовленнєвої експресивності); лінгвістичні (наявність, вибір і перевага тих чи інших мовних засобів, особливості синтаксичної організації висловлювань, ступінь їхньої ритуалізованості); паравербальні (темп мовлення, гучність, тональність, допустимість і довжина пауз, допустимість і роль мовчання); невербальні, що містять проксемну (використання простору в комунікації), кінетичну (жести, пози й рухи тіла) і тактильну поведінку (допустимість дотиків, тактильні жести) [6, с. 8–9].

Н.М. Рум'янцева і Д.Н. Рубцова присвятили свою статтю [8] проблемам етноорієнтованого навчання студентів на початковому етапі, яке, на думку науковців, є одним із чинників підвищення якості навчання. Автори розглядають етноорієнтоване навчання на підготовчому етапі навчання не тільки з позицій етнолінгвістичних відмінностей рідної та нерідної мов, а й психолого-педагогічних, етнокультурних, етнопсихотипічних відмінностей слухачів. Вони описують два основних типи оволодіння мовою — комунікативний і некомунікативний, або «інтуїтивно-чуттєвий і раціонально-логічний». Слухачі комунікативного типу віддають перевагу інтуїтивному способу вивчення мови, легко засвоюють мову під час мовного спілкування. У більшості випадків вони не мають потреби в глибоких теоретичних поясненнях мовного матеріалу, успішно працюють, коли увага спрямована не так на власне процес навчання, а на його змістовий бік. Ці слухачі з великим інтересом виконують вправи мовленнєвого й комунікативного характеру, легко адаптуються до умов використання в мовному навчанні комунікативно-діяльнісного підходу. Вони добре застосовують на практиці мовну здогадку, легко прогнозують розвиток сюжету спілкування, пристосовуються до партнерів зі спілкування, люблять групові типи завдань, ігри тощо.

Студенти некомунікативного типу більш схильні до аналізу мовного матеріалу, до виявлення логіко-граматичних закономірностей у мові, вважаючи за краще свідомий шлях вивчення іноземної мови. Вони потребують ретельного осмислення вивченого мовного матеріалу, із задоволенням виконують мовні вправи. Під час оволодіння мовою такі слухачі прагнуть свідомо заучувати правила, мовленнєві зразки, тексти, ніж спілкуватися мовою, яку вони вивчають [2].

Організації ефективного навчального процесу в іноземній аудиторії та якісній

підготовці іноземних слухачів до успішної комунікації, поза сумнівом, сприяє урахування етнопсихологічних особливостей, менталітету, національно-культурного досвіду представників різних країн, який і визначає специфіку змісту навчання й особливостей методичних підходів під час викладання української мови.

Етноорієнтований підхід до навчання української мови як іноземної дозволить викладачам адекватно розуміти тих, кого вони навчають; визначити ефективність найбільш прийнятних для представників певного етносу форм і методів навчання; надати конкретну допомогу у вирішенні проблем адаптації до нового соціокультурного середовища; визначити труднощі, з якими зустрічаються представники різних етносів під час оволодіння мовою. Етноорієнтоване навчання охоплює взаємодію рідної та іноземної (української) мов у культурно-освітньому просторі.

Таким чином, національні традиції освіти й пов'язані з ними стилі оволодіння мовою, слід враховувати вже під час навчання української мови на початковому етапі, що дозволить оптимізувати процес оволодіння українською мовою. Очевидно, що для носіїв індоевропейських мов, пов'язаних «сімейними узами» з українською мовою, і носіїв слов'янських мов, для яких українська мова є близькоспорідненою, психологічно й методично вивчення української мови, безумовно, буде пов'язане з меншими труднощами, ніж для носіїв китайської, арабської, в'єтнамської, японської мов, які є типологічно далекими від української. Перспективи подальших досліджень полягають у розширенні науково-практичної бази для створення нових інструментів ефективного навчання мови тієї чи іншої національної групи з урахуванням особливостей культури, психотипу, освітніх традицій, особливостей конкретної мовної системи іноземних слухачів.

## Література

1. *Балыхина Т. М., Чжао Юйцзян.* От методики к этнометодике. Обучение китайцев русскому языку : проблемы и пути их преодоления : монография ; 2-е изд. Москва : РУДН, 2010. 344 с.
2. *Бобрышева И. Е.* Культурно-типологические стили учебно-познавательной деятельности иностранных учащихся в методике обучения русскому языку как иностранному. Москва : Флинта : Наука, 2004. 256 с.
3. *Жукова И. Н.* Словарь терминов межкультурной коммуникации / И. Н. Жукова, М. Г. Лебедько, З. Г. Прошина, Н. Г. Юзефович ; под ред. М. Г. Лебедько и З. Г. Прошиной. Москва : Флинта : Наука, 2013. 632 с.
4. *Куликова Л. В.* Коммуникативный стиль в межкультурном общении. Москва : Флинта : Наука, 2009. 263 с.
5. *Ларина Т. В.* Категория вежливости и стиль коммуникации: Сопоставление английских и русских лингвокультурных традиций. Москва : Языки славянских культур, 2009. 512 с.
6. *Ларина Т. В.* Этностилистика в ее коммуникативном аспекте // Известия РАН. Серия литературы и языка. 2007. № 3. С. 3–18.
7. *Пугачев И. А.* Этноориентированная методика в поликультурном преподавании русского языка иностранцам. Москва : РУДН, 2011. 284 с.
8. *Румянцева Н. М., Рубцова Д. Н.* Этноориентированное обучение — важная составляющая методики преподавания русского языка как иностранного // Известия Южного федерального университета. Филологические науки. №1. 2019. С. 196–207. [Электронный ресурс]. Режим доступа : <http://philol-journal.sfedu.ru/index.php/sfuphilol/article/view/1254>
9. *Сконина Д. С.* Национальные стили коммуникативного поведения // Альманах современной науки и образования. Грамота, 2009. № 2 (21) : в 3-х ч. Ч. II. С. 137–139. [Электронный ресурс]. Режим доступа : <http://www.gramota.net/materials/1/2009/2-2/58.html>
10. *Gudykunst William and Stella Ting-Toomey.* Culture and Interpersonal Communication // Interpersonal Communication. Sage Publications, 1990. № 8.

28.09.2020

## Відомості про авторів

Лагута Тетяна Миколаївна — кандидат філологічних наук, доцент, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Харків, Україна; e-mail: [tatianalaguta@gmail.com](mailto:tatianalaguta@gmail.com); ORCID: 0000-0002-7617-8038.

Вержанська Ольга Миколаївна — кандидат філософських наук, доцент, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Харків, Україна; e-mail: [Olga28tak@gmail.com](mailto:Olga28tak@gmail.com); ORCID: 0000-0003-1798-5152.